

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR V
VOLUME 5

Accepted on December 27th 2016, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2017

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 27. децембра 2016. године, на основу рецензија академика
Нане Милошевић-Ђорђевић и академика *Предрага Пићера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2017

© Српска академија наука и уметности, 2017

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
19. I 2016 – 13. XII 2016.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Plasma electronics : applications in microelectronic device fabrication / Toshiaki Makabe, Zoran Lj. Petrović</i>	11
<i>ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ. Књ. 1–2, Зборник у часопису Мирјане Живојиновић / уредници Бојан Миљковић, Дејан Целебџић</i>	29
<i>Сенјандрејски зборник. [Књ. 1–4] / уредници Дејан Медаковић, Динко Давидов</i>	41
<i>Дејинињсџиво / Динко Давидов</i>	41
<i>Научно наслеђе Радомира Д. Лукића : зборник радова са научној скупи одржаној 11–12. децембра 2014. / уредници Данило Басија, Сима Аврамовић</i>	51
<i>Фази линџисџика / Милорад Радовановић</i>	65
<i>Најџисџи исџоријске садржине у зидном сликарсџиву. Том 1, XII–XIII век / Гојко Субоџић, Бојан Миљковић, Ирена Шџадијер, Ида Тоџи</i>	81
<i>Моћ и џревласџи : Тукидидова џолиџичка мисао / Косџија Чавошки</i>	93
<i>Оџашевџић / [џексџиови] Ирина Субоџић, Бранислав Димџиријевић, Јован Чекић</i>	105
<i>Три џоеме / Маџија Бећковић</i>	119

Дан Библиоџеке САНУ џосвећен Вуку Сџефановићу Караџићу	137
Вук Сџефановић Караџић : (1787–1864–2014) / уредник Нада Милошевић-Ђорђевић	137
Светиџи Ђирило и Меџодије и словенско џисано наслеђе : 863-2013 / [уредници Јованка Радић, Викџор Савић]	157
Образовање : развојни џоџенџијал Србије : зборник радова са научноџ скуџа одржаноџ 23. и 24. новембра 2012. џодине / уредник Александар Косџић	169
Двесџа џодина од рођења Јосифа Панчића / уредник Владимир Сџевановић	183
Флора бриофџија Србије. [Књ.] 1, Тресеџнице (Sphagnophyta) / Марко Сабовљевић ; уредник Владимир Сџевановић	183
Ономасџика ценџралноџ Косова / Милеџа Букумирић ; џлавни уредник Александар Лома	207
Ономаџолошки џрилози. [Књ.] 22 / џлавни уредник Александар Лома	207
Први балкански раџи 1912–1913 : исџоријски џроцеси и џроблеми у свеџлосџи сџоџодинишњеџ искусџва / уредник Михаило Војводић	225
Глас Одељења исџоријских наука САНУ (џосвећен академику Владимиру Сџојанчевићу) / уредник Љубомир Максимовић	225
Зборник радова у часџи академику Десанки Ковачевић Коџић / џлавни уредник Рајко Кузмановић	240
Докџор Владан Ђорђевић : џедесеџоџодинишња књижевноџа рада : 1860 – 25. фебруар – 1910 / Војислав М. Субоџић	252
Прилози за исџорију хемаџологије у Србији / Радоје Чоловић, Милица Чоловић, Наџашиа Чоловић	252

<i>На крају њуџа / Дејан Десџић ; уредник Милан Лојаница</i>	<i>273</i>
<i>Унајређење села у брдско-џланинским џодручјима Србије / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Унајређење џчеларсџива у Србији / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Образовање за модерну џољџивреду : зборник радова са научној скуђа, Шабац, 27. мај 2016. Година / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Академске беседе. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	<i>310</i>
<i>Прејиска Лодовика Бекаделија, надбискуђа дубровачкој (1555–1560) / Снежана Милинковић, Никша Сџићчевић ; уредник Слободан Грубачић</i>	<i>315</i>
<i>Зборник Инсџијџуђа за срџски језик САНУ. [Књ.] 3, Срџски језик и акџуелна џиђања језичкој џланирања / уређивачки одбор Иван Клајн, Предрај Пџјер, Срејџо Танасић ; џлавни уредник Срејџо Танасић</i>	<i>329</i>
<i>Именик ауђџора, уредника и џоворника</i>	<i>352</i>

Фази лингвистика / Милорад Радовановић. – Сремски Карловци ; Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2015

Говорили: академик Јасмина Грковић-Мејџор
академик Предраг Пипер
академик Милорад Радовановић

У Београду, уторак 1. март 2016. у 13 часова

РАДОВАНОВИЋЕВ ЈЕЗИЧКИ СИСТЕМ

Уважени скупе, даме и господо, отварам пету по реду овогодишњу Трибину и са задовољством се обраћам часницима, члановима и гостима САНУ.

Када се у научној јавности и изван ње чује име академика Милорада Радовановића, ученика Милке и Павла Ивића, професора међу реткима који признаје заслуге и оних од којих је учио и својих ђака, одмах се појаве три средишна назива за три повезана периода његовог научног рада: социолингвистика, планирање језика и фази лингвистика. Уједно су то и наслови његових главних књига.

Социолингвистику је објавио када је обележио 32. рођендан, три године након одбрањеног доктората. Та књига има неколико издања на српском и страним језицима, као темељни пример и узор.

Књига *Планирање језика* академика Радовановића изашла је 2004. То је, заправо, оригиналан лествички систем природног планирања језика. У десет наставака, досетљиво и логично, толико уверљиво да је то постао међународно признати поступак, академик Радовановић је успоставио овакав ред ствари у планирању језика, у

двојаким називима:

селекција (одабирање);
 дескрипција (описивање);
 прескрипција (прописивање);
 елаборација (разрађивање);
 акцептација (прихватање);
 имплементација (примењивање);
 експанзија (ширење);
 култивација (неговање);
 евалуација (вредновање);
 реконструкција (преправљање).

Све је, дакле, у служби осмишљавања језичког корпуса и његовог места у друштву. Применљиво, сасвим, и на друге области.

Трећа значајна фаза научног прегнућа академика Радовановића остварена је у књигама *Увод у фази лингвистику* и *Фази лингвистика*, која је обнародована прошле године, о којој ће говорити академик Јасмина Грковић-Мејдор и академик Предраг Пипер, рецензенти и најближи научни сродници аутора.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈДОР

ЛИНГВИСТИКА КАО КОНТЕКСТУАЛНА НАУКА

Књига академика Милорада Радовановића коју данас представљамо утемељена је на схватању лингвистике као контекстуалне науке, чији је *credo* холистички приступ феномену језика, као систему у којем се укрштају и њиме испољавају, испреплетени, многоструки видови човековог бића. Она, да цитирамо аутора, „језик описује и објашњава као устројство појава што функционишу у њиховом укупном психичком, културном, друштвеном, сазнајном, стваралачком, комуникацијском, интеракцијском, прагматичком, и сваковрсном другачијем окружењу“. Стога се на самом почетку књиге и наглашава да је она производ не само лингвистичке већ и антрополошке, когнитивистичке и философске лектире. Скромно речено, будући да у њој читамо и о наукама које обично не улазе у видокруг истраживања у хуманистици: математици, физици,

информатици. Поменута лектира обухвата, поред лингвиста, логичаре и философе, поменимо само Ханса Рајхенбаха, Алфреда Тарског, Јана Лукашјевича, Цона Лока, Готфрида Вилхелма Лајбница, Лудвига Витгенштајна, Бертранда Расела, али и научнике из области природних наука, Вернера Хајзенберга и Нилса Бора, на пример. Иако по основном опредељењу лингвистичка, књига *Фази лингвистике* је много више од тога. Својим свеобухватним оквиром она сагледавање човека, вековима растакано множењем посебних наука, а у лингвистици мноштвом дисциплина, поново цели, истовремено предочавајући да су границе међу многим наукама нејасне. Кома, рецимо, „припада“ семантика: лингвистици, философији, семиотици?

Фази лингвистика језику приступа из угла фази логике новијега времена, утемељене чувеним чланком Лотфија Задеха о фази скуповима из 1965. Ово је „логика нијансирања, градирања, скалирања“, која учи расплинутости граница и постојању сваковрсних континуумима, насупрот „тврдој“ аристотеловској логици омеђених категорија. Човек обитава у континуумима, али с насушном потребом да осмисли, структурира свет у којем живи. „Волели бисмо да живимо у свету који смо испокатегорисали, испосистематизовали, испокласификовали, дакле, разврстали помоћу „јасно“ *разграничених* вредности“, пише наш аутор.

Ното sapiens је, како казује Ото Јесперсен, „животиња која класификује“, са, метафорично говорећи, „инстинктом за класификацију“. Гранулацијом, и то је један од важних појмова фази лингвистике, целине разлажемо на делове, на тај начин градећи свој универзум: време на миленијуме, векове, деценије, године, дане, сате, годину на годишња доба и сл. Свету наметнуте таксономије олакшавају нам не само разумевање објеката и радњи, већ омогућују и одређена за њих везана предвиђања, што је од кључне важности за човекову интеракцију са природом и социјалним окружењем. И ако пажљивије погледамо, многе категоризације су антропоцентричне: животиње делимо на дивље и питоме, биљке на јестиве и нејестиве, људе на чланове „наше“ групе и странце.

Будући да је језик човекова слика света, „наши језици [...] производе непрестано класификације које противрече нашим емпиријско-научним класификацијама“, уочио је још Ернст Касирер. Континууме у којима живимо сегментујемо, како језици света сведоче, на мноштво начина, што говори да категорије нису датости са, условно говорећи, објективним границама, но да су релативне. Класични примери су називи за боје, по којима се чак и генетски сродни могу разликовати. Док говорници српског језика „виде“ *плаво* и *зелено*, у ирском једна реч означава ‘плаво-сиво, зелено-сиво’. И историја назива за боје открива нејасност граница у овом домену: исти корен речи појављује се у индо-

европским језицима не само за ‘плаво’ и ‘зелено’ већ и за ‘жуто’, ‘сиво’. Или, узмимо пример категорије посесије. Док се у неким језицима „поседовање“ увек уобличава на исти начин, те кажемо *моја мајка* али и *моја кућа*, у многим индијанским језицима граматички се маркирају отуђива и неотуђива посесија. Иако се најчешће делови тела и крвни родбински односи категоризују као неотуђива а све остало као отуђива посесија, постоје и разлике: има система који као неотуђиво концептуализују и алат, одећу, кућу, оних где је од родбинских односа само ‘кћи’ неотуђива итд.

Сви језици света на неки начин разврставају називе за објекте. У индоевропским, на које смо свикли, именице се деле на класе према роду. Но у језицима југоисточне Азије или староседелачке Америке постоје системи од више десетина чак и стотина класификатора, којима се оне групишу у скупове. Људи, рецимо, према друштвеном статусу, узрасту, полу, сродничким односима итд., предмети према материјалу, те, рецимо, све што је направљено од животињске коже, костију или вуне добија исти класификатор, према облику (дугуљасти, равни, округли предмети) и сл.

Грамматичке категорије које нам, под утицајем језика којим говоримо, изгледају као објективност, сасвим су релативне. Има језика у којима не постоји обличка разлика између глагола и именица, те иста реч, у зависности од контекста, може значити и ‘ватра’ и ‘горети’. Језика у којима се особине означавају глаголима. Језика, какав је био и праиндоевропски, у којима нема формалне разлике између придева и именица.

Указујући на разне видове језичке релативности, фази лингвистика има и важност далеко ширу од непосредног предмета свог проучавања. Она оживљава, у новом руху, и питање универзалности категорија мишљења. Да ли би и како говорници језика у којима се особина и супстанца исказују истом формом разлучили аристотеловске категорије? Да ли би појмове, који су за античког мислиоца били битно стање супстанце – ποιεῖν, λάσχειν и κεῖσθαι, а који рефлектују грчку глаголску дијатезу – актив, пасив и медиј, икада постулирали говорници оних језика у којима глагол уопште нема дијатезу?

Језик је фази појава *per definitionem*, наглашава наш аутор, и „споља“ и „изнутра“. Језици живе у спољашњим континуумима. Делимо их на дијалекте, али којем од два суседна сродна језика припадају прелазни дијалекти међу њима? Тешко је, а каткад лингвистичким критеријумима и немогуће одредити где се завршава један а почиње други језик. Те прелазне дијалекте прикључујемо једном или другом језику у зависности од осећања националне припадности његових говорника, из подсећање на речи једног знаменитог лингвисте да је језик у бити „дијалекат који ужива подршку копнених трупа и морнарице“.

Карактеристике које се за поједине језике наводе у литератури као њихове типолошке одреднице неретко падају у воду јер се испоставља да одликују само дати стандардни језик и део дијалеката, док је онај други део био изложен иновационим таласима из суседних језика. Или, међу језичким савезима, као у случају европског и балканског, граница је „мека“. Такозвани Стандардни европски *Sprachbund* има мноштво црта које налазимо и у Балканском језичком савезу.

Језици живе и у историјским континуумима. Иако се као једна од основних дихотомија у лингвистици представља синхронија према дијахронији, у сваком синхроном пресеку, захваљујући градуелности језичке промене, налазимо и црте које су наслеђе претходних стадија и оне које су клице будућих одлика датог система, те је свака синхронија део дијахроне вертикале. Језичке особине делимо на стандардне и супстандардне, али се испоставља да има оних које су супстандардне у једном а део система у другом функционалном стилу књижевног језика.

Језик је и унутарсистемски низ континуума. У оквиру истога система границе међу тзв. језичким нивоима нису чврсте. Где се у процесу граматикализације губи лексичка семантика а где почиње граматика? Транзитивност и овремењеност, које се традиционално сматрају особинама глагола *par excellence*, могу бити и одлике именица. Тако се у многим језицима, па и у српском, родбински односи који могу бити привременог карактера овремењују: можете имати *бившу жену* али не и *бившу мајку*.

Простор проучавања фази лингвистике јесте, поред континуалности међу различитим језичким феноменима, и изучавање „градуелног, скалирано виђеног света средствима природних људских језика“. Иако појаве групише и категоризује, човек учоава и њихове прелазе и нијансе, градира их, било граматички, рецимо компаративом, било лексички: између *ноћи* и *дана* су *сумрак*, *суишон*, *зора*, *ћраскозорје*, *цик зоре*, *освић*, између *исцићине* и *лажи* је *ћолуисцићина*, између *хладноћ* и *ћоћлоћ* су *млак*, *хладњикав*, између *ћамећноћ* и *ћлућоћ* је *ћрићлућ*, између *лејоћ* и *ружноћ* су *лејушкасић* и *ружњикав*, између *младоћ* и *сћароћ* је *ћосћарији*. Ипак, и ови примери показују да је нејасност инхерентна људском језику. Како јасно дефинисати шта је *хладњикав* или *ћосћарији*? Како пише Ана Вјежбицка, иако појмовима као што су *љубав*, *душа* или *судбина* приписујемо универзално значење, говорници различитих језика под њима могу подразумевати различите појмове. На пример, руско *судба* нема ни језички ни културолошки еквивалент у енглеском, у којем налазимо две речи: *fate* и *destiny*.

Представљајући читаоцу попис, опис и објашњење онога што је у природном људском језику за тему фази логике односно фази лингвистике значајно, Милорад Радовановић нас уводи у свет другачијег

промишљања о језику, и не само језику. Књига садржи најобухватнији и методолошки модерно утемељен приступ проучавањима језичке градуелности и континуалности, образлаже темељни појмовник, систематизује тему и указује на основне процесе у настајању схватања ове врсте, представља ранија сродна промишљања у филозофији, логици, математици, и науци уопште, а највише у лингвистици: у генеративној, структуралној, функционалној, когнитивној, у семантици, лингвистичкој типологији, затим у теорији прототипа, глотохронологији, итд. При томе аутор оживљава стару дилему: „да ли је то и сам свет фазичан или су такви наше опажање и описивање света, сазнавање света, мишљење о њему, то јест тумачење његово и (или само) језик што о њима саопштава?“.

Истовремено, указује и на путеве могућних будућих истраживања у области природних језика, са широким распоном тема којима се илуструје суштинска фази природа људског језика и мишљења: однос између градуелно схваћених језичких појава и појмова граматичности, опозиционалности, категоријалне припадности, парадигматског и синтагматског плана, дијахронијске и синхронијске перспективе, системских одлика језичких појединости и њихових остварења, исказивања квантификације и квалификације, односа центра и периферије у испољавању језичких факата и сл.

Студија је писана надахнуто, питко, како могу писати само они који имају истинску идеју коју желе да поделе са читаоцем. Уз понеку духовиту илустрацију, као што је, философским распрама надахнута, иронична параболa из *Гуливерових путовања*, о професорском изуму да се укину речи и да се пређе на споразумевање стварима, па за дуже разговоре морате обезбедити врећу док прибор за краће разговоре можете носити у џепу или под мишком.

Књига плени ширином и дубином захвата, разумевањем проблема и надасве ретком ерудицијом која укршта знања различитих наука у сагледавању феномена језика као прозора у човеков свет. Ваља је читати.

ПРЕДРАГ ПИПЕР

ГРАДУЕЛНОСТ И КОНТИНУАЛНОСТ ЈЕЗИЧКЕ СТРУКТУРЕ

Као и многе друге науке, и наука о језику има општи део и посебне делове: обухватајући, с једне стране, општу лингвистику, а са друге, посебне лингвистике, старије и новије, које се разликују према предмету, према методу или према теоријској, односно апликативној усмерености.

Општих теорија језика није било много, а њихови делови нису једнако развијени, кохерентни и конзистентни.

За разлику од опште лингвистике, број посебних лингвистика се током протекла два столећа убрзано увећавао, готово с тенденцијом да се свака специјална теорија или нова област примене прогласи новом лингвистиком, нпр. јурислингвистика, форензичка лингвистика, гендерна лингвистика. У неким случајевима ту као да је било више жеље да се буде и називом друкчији од осталих, и статусно виши, него стварног основа за тако нешто, а у другим случајевима то су заиста били нови увиди у неке стране језичког бића, који су привукли велики број истраживача и дали или могу дати више оригиналних резултата. Таква је, несумњиво, у наше време когнитивна лингвистика.

Фази лингвистика спада у ову другу групу посебних лингвистика. Она има за предмет једно опште својство сваког језика оличено у слабој изражености многих унутрашњих граница и у континуалности односа међу многобројним језичким појавама, а има и одговарајуће теоријско усмерење, чији је циљ разрада теоријско-методолошких оквира за проучавање таквих језичких феномена.

Главни предмет књиге *Фази лингвистика* јесу језичке појаве које су слабо разграничене (а њих је изузетно много на свим нивоима језичке структуре), као и методи, модели и теоријски оквири описивања и објашњавања таквих појава.

У последњим деценијама прошлог и у првој деценији овог века постепено је расло интересовање, с једне стране, за језичка средства изражавања градуелности односа међу појавама у ванјезичкој стварности, а с друге за континуалност односа међу језичким јединицама, класама и категоријама. Будно пратећи истраживања у тим областима, али и теоријске и методолошке могућности ослоња на математику и логику у испитивању „фази“ појава (за које се, првенствено настојањем Милорада Радовановића, код нас устаљује тај термин), креативно их развијајући и примењујући у појединим својим ранијим истраживањима, Милорад Радовановић, најсажетије речено, овом књигом тежи 1) идентификовању, објашњавању и систематизовању врло разноврсних видова феномена разливености граница међу језичким појавама, 2) препознавању и оцењивању лингвистичких покушаја да се објашњавању тих појава дâ одговарајући теоријски оквир и 3) постављању темеља за изградњу металингвистичког апарата којим све појаве са истим поменутиим својством могу бити исцрпно и конзистентно описиване и објашњаване. Ослонац за тај свој главни циљ Милорад Радовановић налази и у неким другим наукама, посебно у филозофији, логици, антропологији, математици и информатици.

Ипак Радовановић није тежио томе да се теорија и методологија математичке логике само пресликају на језичке и лингвистичке чињенице, него као стручњак за општу и теоријску лингвистику полази, пре свега, од језичких чињеница и лингвистичких идеја, артикулишући основне појмове лингвистичког модела испитивања оних језичких феномена који немају оштре границе (каких је највише), упркос чињеници да је пажња највећег дела лингвиста по правилу усмерена на централно, типично, препознатљивије, оштрије, а не на оне појаве које обично измичу уобичајеним класификацијама, систематизацијама.

Милорад Радовановић умесно констатује да су се у различитим временима, на различитим просторима, различитим поведима и на материјалу различитих језика лингвисти бавили питањима градуелности и континуалности, и аргументовано образлаже новину свог приступа у односу на претходне, парцијалне. У књизи *Фази лингвистике* он даје до сада најисцрпнији критички преглед онога шта је до сада учињено у појединачним теоријским истраживањима на том пољу. Истовремено аутор даје и богат преглед појава које, у кључу савремене лингвистичке теорије, заслужују да буду проучаване у теоријским оквирима фази лингвистике. Најзад, и што је најважније, он је неке од тих појава ставио у свој најнепосреднији истраживачки фокус и испитао према начелима фази лингвистике која у овој књизи развија и образлаже.

Књига *Фази лингвистике* има два по обиму неједнака дела. Први део садржи ауторов осврт на његову претходну књигу *Увод у фази лингвистике*, из које је *Фази лингвистике* израсла и разрасла се грањањем у више праваца.

Други и основни део књиге, насловљен „Један подужи оглед што је зрео временом: Фрагменти“, обухвата 47 одељака у којима сеуразмотрена многобројна питања која спадају у предметну, проблемску или теоријску област фази лингвистике. Уместо мање или више уобичајено издвојених наслова аутор даје насловне синтагме на почетку сваког првог пасуса у новом одељку, који су уз то нанизани по сродности, па се стиче јак утисак да је аутор тежио томе да и сама књига о фази феноменима у језику и о њиховима фази описима и објашњењима у лингвистици има „фази“ структуру, у којој су поједини одељци књиге пре суседне карике истог ланца него мање оделите целине.

Милорад Радовановић лингвистичке појаве које се одликују различитим границама и покушаје њиховог теоријског осмишљавања посматра и на општијем плану с обзиром на чињеницу да је и изван језика велики број појава изразито континуалне природе, те да је и у другим наукама било, и има, много покушаја да се изгради одговарајући метод и модел њиховог проучавања. Између ванлингвистичких и лингвистичких осмишљавања сличних феномена постоји више додирних тачака,

почев од самог термина и појма фази, који је у лингвистици терминолошка позајмљеница. То се на много места у књизи умесно констатује уз указивање на потребу да се та проблематика посебним истраживањима систематски испита.

Главни део ауторове пажње посвећен је, ипак, сагласно наслову књиге, језичким и лингвистичким чињеницама. У 47 одељака, односно „фрагмената“ мозаичке теоријске целине, чији су делови повезани истом основном идејом, дата је широка панорамска слика како феномена фази природе на свим нивоима језичке структуре, у синхронији и дијахронији и у различитим природним језицима, тако и лингвистичких теорија и метода из појединих периода историје науке о језику, у оквиру којих су се такве појаве описивале и интерпретирале.

Говорећи о првome, Милорад Радовановић указује, на пример, да су градуелност, континуалност и неодређеност у природи граматичких категорија, које се често преплићу и преклапају будући да су прелазне или хибридне природе; да постоји поступност односа између центра и периферије граматичких и семантичких категорија; да постоји релативност разликовања номиналних и вербалних структура или скалираност релације „жива“ – „полуокамењена“ и „окамењена“ метафора, као и поступност уласка жаргонских речи у језички стандард; да постоји питање где се завршава распростирање једнога језика, а одакле започиње други, суседни и сродни језик у дијалекатском континууму као и питања нејасног односа између „балканизама“ и „европеизама“, и наводи још много других чињеница које сведоче о прелазности односа међу језичким појавама на различитим нивоима језичке структуре и у различитим облицима говорних реализација природних језика.

Говорећи о покушајима лингвистичких осмишљавања чињенице општијег значаја да ствари нису увек подложне оцењивању типа „да / не“, „тачно / нетачно“, „истинито / лажно“, „припада / не припада“, „сви / ниједан“ и сл., већ су подложне оцењивању степена у којем су оне такве, Милорад Радовановић прати стални ток у лингвистичкој и нелингвистичкој семантици који се у различитим терминима, појмовима, теоријама и методима бави појединим аспектима прелазности у језику, примећујући да се у лингвистици, још у времену доминације релативно „тврдога“ структурализма (са становишта научне логике), почињу по-маљати и „мекши“ ставови, нарочито у другом периоду рада Прашког лингвистичког круга, а да се у британској лингвистици друге половине XX века, у оквиру „лингвистике скала и категорија“ Мајкла Халидеја уводе, разрађују и примећују „скале градуелности“, „скале (не)граматичности“ и други скаларни приступи, те да су допринос „мекој логици“ тумачења света дали и амерички лингвисти посебно у области социолингвистике, дијалектологије, историје језика и контактне лингвисти-

ке, као и Ноам Чомски идејом о „степенима граматичности“ реченице. Радовановић такође истиче заслуге семантичара у развијању идеја о прелазним облицима међу значењима, нпр. у вези са типологијом антонима, а у релативно новије време и заслуге представника когнитивне лингвистике, нпр. у проучавањима језичких прототипа и стереотипа, не испуштајући из вида ни нормативну лингвистику, нпр. у степенованим оценама нарушавања књижевнојезичке норме или у „скали оправданости“ позајмленица итд. У тим деловима књиге *Фази лингвистике* Радовановић прати једну линију развоја науке о језику која је дуго била углавном на периферији лингвистичке пажње.

Таква своја запажања и коментаре аутор допуњује освртима на ослонац који су у проучавању фази појава лингвисти могли наћи изван науке о језику, констатујући да су темељна разматрања ове врсте започели, пре лингвиста и представника других наука, филозофи и логичари фокусирани на чињеницу да насупротив „аристотеловској“, „тврдој“ логици, стоји „фази“ (fuzzy), „мека“ логика, које се види и именује и као „расплинута“, „лабава“, „разливена, склиска“ „савитљива, „гипка“ или „сива“ логика, што је теорији најпотпуније артикулисано у радовима Лотфија Задеха, утемељивача теорије „фази скупова“, „фази логике“ и „фази система“.

Средишње место у књизи има Радовановићев појмовник фази лингвистике – металингвистички преглед термина и појмова као што су скале и скалираност, појам нуле, транскатегоризација, грануларност и гранулација, интеркатегоријална и интракатегоријална градираност и други, на којима се истраживања у овој области заснивају и на којима би будућа истраживања могла бити поуздано заснована.

Искораци из језика и лингвистике у друге ближе или даље области нису у књизи *Фази лингвистике* ограничени само на поједине науке. Оне сежу и у сферу уметности, пре свега књижевности, за шта је у књизи наведено више лепих и убедљивих примера, а када би се кренуло том линијом размишљања, могле би се правити и друге занимљиве паралеле са, на пример, техником глisanда у музици или сфумата у сликарству, са поентилизмом, односно дивизионизмом итд. У духу категоријалних хомологија, какве је, на пример, у књизи *Меџафоре и алеџорије* давао Михаило Петровић, могле би се изводити и многе друге подстицајне паралеле између предметних области различитих наука и уметности у чијој су основи изразито прелазни односи између суседних феномена, и могле би се наводити друге занимљиве илустрације прелазности у стварности као и човекових покушаја да је научно или уметнички осмисли.

Могло би се говорити и о процесуалној страни фази појава изван језика, у којој такође постоје одређене законитости па и о неким њеним

видовима као што су, на пример, наизглед спонтано или политички планирано разграђивање граница међу категоријама које морају бити јасно разграничене у темељима људског бића. Оно је данас оличено у примерима политички коректног апсолутизовања идеје толерантности усмереног на релативизовање, а затим и брисање границе између нормалног и девијантног, истине и лажи, часног и нечасног, вере и јереси, светла и таме па, најзад, између добра и зла, чему смо сведоци, а можда и учесници, у нашем веку. Епистемолошке и друге могућности сагледавања и интерпретације стварности из угла који за проучавање језика нуди фази лингвистика јесу велике, а колико ће бити развијане и примењиване, зависи од околности које су умногоме изван корица ове књиге.

Ако се вратимо на терен лингвистике, прилично је јасно да је књигом *Фази лингвистика* Милорад Радовановић пројектовао пут којим се до сада на овако разрађен начин у лингвистици није ишло и који би заслуживао да у форми дугорочног научног пројекта, са већим бројем сарадника, буде развијан, провераван, усавршаван и примењиван. То је до сада најобухватнији савремено утемељен приступ проучавањима врло широког круга језичких појава које се одликују слабо израженим границама у односу на друге појаве које их окружују у језику или у говору.

Једна од закључних напомена у књизи *Фази лингвистика* јесте да „ваља бити у тумачењу човека и његовога језика агенс нијансирања а не агенс пресуђивања“.

Седамдесетих година XX века Милорад Радовановић задужио је нашу и не само нашу лингвистику књигом *Социолингвистика*, у време када се на научном хоризонту тек помаљала та дисциплина, која је данас једна од водећих у науци о језику. Сада он нуди научној јавности књигом *Фази лингвистика* кључ за улазак у нову грану лингвистике, која би такође могла имати лепу будућност. То не треба схватити у духу афоризма да паметни откључавају, а наивни отварају, него у духу идеје да смели отварају, улазе и учествују, па бих у том смислу препоручио књигу *Фази лингвистика* као позив за улазак у простор нових истраживања.

МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ

О ФАЗИ ЛИНГВИСТИЦИ

У овом сам „огледу“ што је данас предметом нашега окупљања, прегледао само нека, „огледна“ подручја из огромног, мноштва (= непребројивог скупа) језичких и с језиком повезаних појава, како са „спољашње“, тако и са „унутрашње“ стране њихове виђено. И у јези-

ку и међу језицима, и по језичким категоријама, њиховим системима, подсистемима и нивоима, те међу њима. Разуме се, и у лингвистичком науком, логичким проседеима и филозофским знањем (као и народним таксономијана) кодификованим класама појава, тачније – и у њима и међу њима. С намером да илуструјем разложност упозорења што нам га даје фази, „мека“ логика – да међу појавама човека, његовога мишљења и језика лакше разликујемо ствари *сиейена* у испољавању но домашај (опсег, протезање) њиховога распростирања, то јест *їранице* међу њима, те да је, стога, у стварима човека, у тумачењу човека, његовога знања, мишљења и језика, изгледа, мудрије бити агенс *нијансирања* и *їрадирања* него агенс *одлучивања* и *їресуђивања*. У ту сврху, поновићу – у улози наговештеног закључка – овде, сада, неке, мислим кључне, исказе о томе с почетка и са краја тога мога огледа, неколико реченица само:

Дакле: укупно људско искуство и знање човеково устројавани су, категорисани, класификовани, систематизовани – неком врстом језика, па и природним људским језицима. То има своја добра и лоша својства. С једне стране, олакшава нам сналажење у свеколикој варијацији свега света кроз препознавање, описивање, тумачење појава у њему; путем разноврсних терминологија и симболизација (рецимо за сродство, за боје, делове тела, нумеричке вредности, природне појаве, религијске појмове, за обичаје, одевање, исхрану, становање, алате, за парцелисање простора и времена, за основне радње и емоције човекове и друго), и путем научног знања и мишљења о њима и у вези са њима). А са друге стране, то категорисање, класификовање, и систематизовање у правилу нам пружају не баш „верну“, барем не задовољавајуће „јасну“ слику света. Компромис је то намераваног и оствареног/могућног. Разумљиво, волели бисмо да живимо у свету који смо испокатегорисали, испосистематизовали, испокласификовали, дакле разврстали, помоћу „јасно“ *разїраничених* вредности, појмова, термина и категорија (и чинимо све могућно не би ли нам тај свет управо тако, „сређено“ изгледао – у нашем случају природним људским *језиком* (односно језицима), кроз народне и академске таксономије, кроз образовање и васпитање, кроз научна истраживања, терминологију и логичке појмовнике и процедуре разноврсне, кроз религијско, етичко и естетско тумачење вредности, кроз друштвене установе и културне обрасце, кроз мере и стандарде, календаре, кроз обичаје, игре и уметност, путем филозофије, и другачије), но живот нас учи сазнању да у реализацији та жељена „јасност“ по правилу није баш често постигнут случај у стварности.

Другачије речено: на главној сцени су у овом мом огледу две врсте појава – барем када су природни људски језик и фази логика у питању: с једне стране – изражавање градуелног, скалирано виђеног свега света

средствима природних људских језика (рецимо граматичким средствима за компарацију, терминима за боје, и другачије), а са друге стране – континуалност међу различитим језичким феноменима, јединицама и њиховим класама односно категоријама (као и у њиховим оквирима) – и „споља“ и „изнутра“ посматрано (рецимо на граници међу језицима какви су јужнословенски или међу граматичким категоријама какве су класе речи попут именица, придева и глагола, као и у њима самима).

Да уопштим: у овом огледу што је данас предмет представљања, настојао сам управо да, макар фрагментарно, ослоњен на сразмерно обилну лектуру, размишљам у томе правцу: трагањем за колико-толико веродостојним, уверљивим, прихватљивим одговорима на питање: *Да ли је \bar{y} о све \bar{y} с \bar{a} м фазичан, \bar{y} а су / или су \bar{y} акви наше о \bar{y} ажање и \bar{y} ума-чење све \bar{y} а, мишљење о њему, \bar{y} а и с \bar{a} м \bar{t} овор о њима?* Уверен (а надам се да сам овим огледом то и показао) да се засад може са извесном сигурношћу тврдити да је прихватљив потврдан одговор на последњи део постављеног питања.¹

¹ Реченом у прилог, изложићу укратко један могућни лингвистички пример фазичности научних парадигми: Ноам Чомски је, рецимо, као „синтаксичар“, из спора са „семантичарима“ својевремено био изашао као „победник“ поступивши у основи тако да нам се данас чини као да им је показивао „механички“ часовник на зиду – који релативно тачно ради у условима Земљине гравитације само, притом с варијацијом с обзиром на надморску висину и под одређеним термичким околностима – али ипак ради „механички“, по „граматици механике“, као што и језик ради по „синтакси као механици“. Све то с могућним објашњењем да ми „време“, „семантику времена“, „значење/тумачење/схватање времена“ „учитавамо“, као нашу накнадну „интерпретацију“ у тренутни положај казальки на кругу бројчаника што смо га сами претходно културом (дакле, арбитрарно) равномерно били испарцелисали – као што и семантику учитавамо накнадно у претпостављену (чак у великој мери, сматра Чомски, и наслеђену, иманентну, унутрашњу) синтаксичку матрицу језичких исказа. И притом волимо ту заблуду „тачнога времена“. (Као што волимо и заблуду говорника, неовисно о језику којим се служи, да ће му порука бити управо онако схваћена како је он то био наумио – што, разуме се, ретко бива.) Слично ствари стоје и са календаром, којим ми само уцртавамо (одабрали ову или ону конвенцију у том погледу) – миленијуме, епохе, векове, деценије, године, месеце, недеље, дане, датуме, сате, минуте, секунде, затим „годишњице“, па „празнике“ овакве или онакве, те „дане“ овога или онога (упркос томе што је „датума мало, а разлога пуно“), и низ других „семантичких“ вредности те врсте, дакле, уписујемо нашу интерпретацију нечега што је, метафорично казано, ипак само „небеска механика“, „ред ствари по себи“, „логика космоса“, психолошко, космолошко, термодинамичко, ентропијско – у крајњем фазично време. Другим речима казано, не знамо у новије доба ни како бисмо без тих заблуда у нашем цивилизацијском обрасцу живели и функционисали (потом и електронске часовнике као строжи „стандард тачности“ измислисмо и у свакодневни живот уведосмо – као што и реторичке, лексикографске, граматичке, правописне, стилистичке и комуниколошке приручнике и „саветнике“ за језичке конвенције смислисмо). Притом, док живимо у свету наших (оваквих или онаких,

Почетна разматрања у овом правцу мишљења, објавио сам био у књижици *Увод у фази лингвистику* (Библиотека „Елементи“, 82, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2009) и у тексту моје приступне беседе у САНУ (изговорене 22. маја 2013. године) – под насловом „Фази логика у лингвистици: темељна начела и одабрани примери“, *Глас САНУ CDXXI*, Одељење језика и књижевности, 29, Београд, 2014 (за 2013), 39–50. Из та два кључна текста (и неколико других) развила се књига *Фази лингвистика* коју данас представљамо. Међутим, ни за ово издање књиге није, нажалост, обезбеђена склоност теми и замишљена, толико жељена а ментално блиска (ко)ауторска сарадња специјалисте, математичара-информатичара (упркос извесном разложном труду да се та жеља оствари; отуда ту и тамо и „ауторски плурал“ у овом издању књиге – као траг неуспелог чина ауторовог мађијања у том правцу).

Притом сам само ову књигу и књигу *Социолингвистика* (такође развијану кроз време, од 1979, преко 1986. до 2003. године) – опремио и мотом. Не случајно, јер управо те две књиге су у замисли ауторској имале намеру да промене начин мишљења о стварима човека и његовога језика, мишљења и знања – међу лингвистима и њиховим ученицима. Она старија књига, *Социолингвистика*, почињала је мотом из *Похвале лудости* Еразма Ротердамског (од пре пола миленијума): „Има онолико граматика колико и граматичара, чак и више“. Ова млађа књига, *Фази лингвистика*, почиње још старијим мотом – из старозаветне *Књије о Јову*: „Може ли ико разумети простирање облака [...]?“ Наиме, када се ова два исказа уопште и метафорично приме (а и како би), једнако ваљано наговештавају моје схватање ствари у питањима човека и његовога језика, те мишљења и знања уопште.

Захваљујем овом приликом академицима Јасмини Грковић-Мејдор, Предрагу Пиперу и Миру Вуксановићу на мудрим а истовремено то-

каквих-таквих) „привида чула“ и „заблуда интерпретације“, у „виђењу и схватању такозване ‘стварности’“ (при чему је, веле филозофи, а са тим се слажу и лингвисти когнитивисти, „машта уграђена већ у саме темеље опажања – другачије казано – и наша мисао и наш ум, па дакле и машта, структурирају наше опажање“; белодани су такви случајеви перцепције неба или просторне перспективе; или да у језицима немамо случајно глаголске парове типа „гледати/видети“, „слушати/чути“ и сличне), веома је важно, изгледа, да постоји област знања и мишљења у којој ћемо се у том погледу „освешћивати“. Рецимо: *фази логики*, па и *фази лингвистика* односно *фази граматики* неке врсте. Приступ стварима са становишта такве „меке“ *логики* помаже нам управо да тој заблуди што извире из инерције жељене једноставности, „јасности“ и прецизности у виђењу, описивању, представљању, објашњавању, категоризовању, класификовању, систематизовању, разврставању, устројавању и тумачењу, те схватању света – барем у научном мишљењу о њему и његовим деловима – до краја не подлегнемо.

плим речима које изговорише.

И на самоме крају, да одагнам сумње и страхове, те умирим савест, или да се искупим јавно истовремено. Имам обичај и студентима и колегама рећи како „нема књиге без низа погрешака и барем неколико глупости“ („а тек живот сâм!“). Отуда се редовно у себи срашим већ кад књигу какву напишем, па је дам у штампу, ваљда с намером да ју неко чита, а тек кад се ова објави... Па још и промовише... (Последица је да срамежљиво избегавам да прелистам било које моје грешно делце након његовога објављивања, и ретко сасвим на промоције пристајем (ваљда с разлогом: да „грешник“ од промотера не би чинио јавне „саучеснике“), па је у том смислу ова данашња реч о књизи на мојој животној стази сасвим редак изузетак.) То је, ваљда и због тога што ме, веле, бије глас да сам човек који „има проблем за свако решење“. Хвала свима.

